

חלק מדרשה של רבינו, שנכתב באידיש ע"י הר"ר אהרן שורין.

רעיונו העיקרי של הרב סולוביצ'יק היה, שהיהדות מבוססת על שני יסודות עיקריים; דהיינו שהיהדות חיה ומתקיימת משני רעיונות מרכזיים: הרעיון שהאדם מגלם בתוכו את צלם האלוקים, והרעיון שהעם היהודי הוא העם הנבחר.

לכאורה הם שני רעיונות נפרדים, אחד עבור האנושות בכלל ואחד עבור היהודים בפרט, אבל בהתייחס שני הרעיונות האלו לעם ישראל, הם מורים לא רק על הזכות המיוחדת אשר ליהודי, אלא להיפך, הם מחייבים אותו. ובכדי להשיג שלימות, הן בחייו כיחיד והן בשייכותו לעמו, צריך הוא להוקיר גם את רעיון ה"צלם אלוקים" וגם את הרעיון שהיהודים הם העם הנבחר.

בדרך כלל כשלומדים את הפסוקים, מפרשים את המושג "צלם אלוקים" במשמעות של "דמות אלוקית". הרמב"ן אומר שמובנו הוא שכל אדם, קטן או גדול, ראוי לכבדו רק בשל היותו אדם, ולא בגלל שהשיג איזו עמדה בחיים.

ולכן אומרים חז"ל ש"המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא", כי כל אדם צריך להתייחס לזולתו כאילו הוא היחיד בעולם, ואם כל אחד יחשוב כך, שהיחיד הוא הוא בעל החשיבות הגדולה בעולם, אז העולם ישיג את שלימותו, וזה יגאל את האנושות ממצבה השפל. חז"ל אומרים שהאדם דומה לספר תורה. פירוש הדבר שהאדם קדוש בשל היותו אדם. יש לאדם קדושה עצמית מקורית הנובעת מבפנים משורשו האלוקי, ללא הבדל במהות האדם אם הוא נביא, מלך, או איש עממי פשוט. [השוה דרשת רבנו בנושא הזה, שנדפסה בקונטרס בית יוסף שאול, חוברת ד'].]

ההלכה היהודית הצהירה על שוויון כל בני האדם במה שנוגע לכבוד הבריות.

הרב סולוביצ'יק באר את רעיונו בהלכה ידועה: לכהן גדול אסור להטמא למת, ואפילו לקרובי משפחתו כגון אביו ואמו אחיו או אחותו, אסור לו להטמא – ואפילו לא ללכת להלווייתם. ולעומת זאת, ההלכה פוסקת שאם הכהן הגדול הולך בדרך ומוצא יהודי מת בשדה, הוא

מחוייב לפי הדין להיטמא לו ולהביאו לקבורה. מת כזה שמוצאים רחוק בשדה היכן שאין אנשים שיטפלו בו, נקרא בהלכה "מת מצוה". ואומר הרב סולוביצ'יק [עייין כל זה בספר האדם ועולמו, עמוד כ"ט], נדמה בנפשנו שהיום ערב יום הכיפורים, והכהן הגדול מוכן להכנס עוד מעט לקודש הקודשים לבקש סליחה ומחילה עבור עם ישראל. כל עם ישראל ממתין ומצפה לכהן הגדול הנושא על כתפיו את האחריות לכלל ישראל בשנה הבאה. ולפתע מוצא הכהן הגדול "מת מצוה" מוטל בשדה ואין מי שיטפל בקבורתו. הכהן הגדול יודע היטב שאם הוא יטמא למת אסור יהיה לו להכנס לקודש הקדשים של בית המקדש, ולא יוכל לבוא ולהתפלל על עם ישראל ביום הכיפורים.

נתאר לעצמנו את מחשבותיו של הכהן הגדול; מצד אחד מונח לפניו ה"מת מצוה" שהוא מחוייב להטמא לו, ומצד שני הוא יודע שכלל ישראל ממתין ומצפה לתפילתו על עם ישראל שיבקש עבורם שנה טובה.

שתי ההתחייבויות הסותרות הללו עומדות לפניו במלוא חריפותן; המת הבודד בשדה שהוא מצווה לקבורו כדי למנוע את בזיון המת, ומצד שני הכניסה למקום המקודש ביותר ביום המקודש ביותר בשנה. וההלכה הפשוטה פוסקת: הכהן הגדול מחוייב להטמא ולקבור את היהודי הגלמוד, ואת מקומו ימלא במקדש סגן הכהן הגדול.

ואם יבוא השואל וישאל: כיצד אפשר לעשות כך, להניח את כלל ישראל הפקר, שהרי מי יודע אם סגן הכהן הגדול יוכל למלא את מקומו כדבעי, אולי אין הוא מוכן כמו הכהן הגדול שהתכוון הרבה זמן ליום הכיפורים? והשאלה יכולה להיות עוד יותר חזקה: מי הוא אותו "מת מצוה" שבעבורו הכהן הגדול צריך להיטמא, אולי הוא סתם קבצן, רועה, או סתם ארחי פרחי – ואעפ"כ בגלל נפש פשוטה כזו הכהן מחוייב להעביר מעליו את קדושת הכהונה גדולה ולמנוע מעצמו את עבודת יום הכיפורים.

אבל כך מצווה ההלכה, שהכהן הגדול מחוייב להטמא ולקבור את ה"מת מצוה".

תרגום דרשות רבינו

ויתירה מזאת, אסור לכהן הגדול להתעכב מעט בקבורה וללכת לעיר הסמוכה לקרוא ל"חברה קדישא" לטפל במת, אלא הוא חייב תיכף ומיד לטפל במת, לקוברו בעצמו ולהטמא לו.

ויבוא השואל וישאל, מה ההסבר בזה, מפני מה מחוייב לנהוג כך? והתשובה היא: כי האדם נושא על עצמו את ה"צלם אלוקים", כי בטרגדיה של המוות כולם שווים, ואין הבדל מי הוא המת, אם הוא ישעיה הנביא, או שלמה המלך, או סתם איזה רועה עני וגלמוד, — כי מי יודע אם לאיש האומלל לא היו יותר סגולות רוחניות מאשר הכהן הגדול, אלא שאיתרע מזלו, אולי תנאי החיים שלו לא אפשרו לו להגיע למקום הנכון, ולכהן הגדול כן היה מזל.

ולכן פוסק לנו הרמב"ם הלכה למעשה, כי בפני "צלם אלוקים" של כל אדם חייבים לחלל את הכהונה, חייבים להניח מן הצד את יום הכיפורים — ואדם אחר יבוא וינהל את עבודת היום הקדוש — וללכת להתעסק בקבורתו של ה"מת מצוה". ואם הכהן הגדול יעלים עין ויעבור מן המקום ויתעלם מן המת, הוא איננו ראוי — אומר הרב סולוביצ'יק —, להכנס לבית המקדש.

ונתבונן בעצמנו, האם היה יכול לקרות כזה דבר אצל מלך או איש גדול אחר בעולם, שעבר את כל ההכנות לארוע גדול בו מכתירים אותו או ממלאים את ידיו, ובגלל איזה עני קבצן שמת ידחה המלך את הכתרתו? בודאי שזה לא יכול לקרות. ובזה מונחת הטרגדיה של האנושות — כי בעולם הגדול יש חשיבות לאדם הגדול, ולא לאיש הפשוט והעממי.

האנושות יכולה להגאל, — מדגיש הרב סולוביצ'יק —, רק כשישיבו את הכבוד ואת הערך ליחיד ולאדם הפשוט, רק בשל היותו אדם. היהדות האמיתית מלמדת אכן את היסודות המוסריים האלה.

דוגמא נוספת נתן לכך הרב סולוביצ'יק: התורה מספרת כי כאשר נח השתכר והתגלה באהלו, באו שני בניו, שם ויפת, לקחו כסות וכיסו את אביהם. אבל, אומרת התורה, לא היו שניהם שוים במעשה זה. שם לקח ראשון את הכסות, ויפת הצטרף אליו אח"כ. דהיינו שהיוזם

למנוע את בזיון אביהם היה שם, ולמדו זאת מלשון הפסוק שכתוב "ויקח" לשון יחיד, ולא "ויקחו".

שם בן נח (שממנו יצא עם ישראל), היה איש המוסר, הצדק, ויפת הוא איש של יופי ונימוס.

ומתוך תכונות אלו נבדלה ההתנהגות של שם ויפת; שם בן נח מיד כשראה את אביו מתבזה, רץ ולקח את הכסות. אבל יפת, שהדגש אצלו הוא על היופי החיצוני, לא דאג כל כך על בזיון אביו, ורק כשראה את שם הולך לכסות, הצטרף עמו. [עיין בספר "נפש הרב" (עמוד ער"ב)].

וכאן מונח ההבדל העמוק, התהום העמוקה המבדיל בין עם ישראל לשאר אומות העולם; אצל עם ישראל הקדושה היא הדבר הכי חשוב, קדושת וערך האדם הנובע מפנימיותו. אבל באומות העולם, להיפך, הדגש הוא רק על החיצוניות של חיי האדם, דהיינו על מעמד האדם בחיים הפומביים. בעולם נותנים את החשיבות למדען הגדול, המושל, הדיפלומט, העשיר, והתעשיין. ואילו אצל היהודים החשיבות היא לאדם לכשעצמו, האיש העממי כהאדם המפורסם, הרועה כמו המלך, העובד הפשוט כמו התעשיין הגדול.

ר' חיים מבריסק (הסבא של הרב סולוביצ'יק) אמר פעם: יכולים לבנות גשרים על כל הימים, אבל אין יכולים לבנות גשר על התהום שבין ישראל לעמים. כל הגשרים שהמתבוללים בנו עד היום קרסו. ההבדל שבין היהדות להשקפת העולם הכללית הוא בחילוק הגדול שביניהם, שהוא החומה המבדילה בין שתי ההשקפות הללו, וההבדל הזה נקרא: "קדושה". וזהו שאנו אומרים בהבדלה "המבדיל בין קודש לחול בין ישראל לעמים", שני הדברים האלו מקבילים זה לזה, הקודש – הוא ישראל, והוא ההבדל שבין ישראל לעמים.

רק עם כזה המכבד כל כך את רעיון הערך האנושי, הוא ראוי להקרא "העם הנבחר".

תרגום:

הרב סולוביצ'יק אמר שאחת המידות הכי יפות ביהדות היא הכרת-הטוב, ואם אחד ראוי להכרת טובה, חייבת כנסת-ישראל להביע לו את אותה ההכרה. וכך אנו חייבים למדינת ישראל ומנהיגיה הכרה גדולה. הוא התבטא ואמר שלו אישית יש קנאה בראש הממשלה לשעבר, דוד בן גוריון ובחבריו למפלגת המפא"י, בשל זכותם ביצירת המדינה היהודית ובבנינה. יכולות להיות לנו טענות כלפי בן גוריון, אבל במקביל אנו חייבים להכיר טובה לאומץ לבו ולעקשנותו, לחכמתו ולמדיניותו. החותם האלוקי הוא "אמת", וגם חותמנו צריך להיות האמת.

הוא גם העיר שכן גוריון במאבקו עם הציונים האמריקאיים גילה הבנה טובה יותר משלהם בפילוסופיה של הציונות. הוא עוד הוסיף – שכן גוריון למד את ההסטוריה של הציונות "בבֶּהָן שלוי" ("מיט'ן גראָבן פינגער" – כלומר בעומק), כמו שר' חיים בריסקער היה לומד דף גמרא.

גם את זכותו של בן גוריון ייחס הרב סולוביצ'יק לאלוקות, שהוא היה השליח של ההשגחה. הוא ביסס את רעיונו על מקור מעניין בתנ"ך (מלכים ב', פרק י"ד פסוק כ"ה), בו מסופר שהמלך ה"י"ד של מלכות אפרים, ירבעם בן יואש, עבר על כל העברות אשר חטא בהן ירבעם בן-נבט, אבל באותו זמן מייחס התנ"ך לזכותו, שהוא, ירבעם בן יואש, החזיר ליהודים את כל הגבולות הישנים של הארץ. וכמו שירבעם בן יואש "השיב את גבול ישראל מדן עד ים הערבה", כך החזיר בן גוריון ליהודים את הגבולות מדן ועד אילת.

אבל כאן בא ה"אבל" הגדול: מהמידה היפה והגדולה של "הכרת הטוב", עברו לפולחן האנשים. [עיין דרשת רבנו (חטאו הכבד של דורנו) שנדפסה בבית-יצחק תשנ"ז (עמוד קצ"ח), ועיין עוד משי"כ רבנו מזה בספר "חמש דרשות" (עמוד מ"ה)]. נוצר פולחן-אנשים: המנהיג יודע הכל ומבין הכל, ובכל הוא מחווה את דעתו, בין אם זה תחום התמחותו ובין אם לא.

כדוגמא, הזכיר הרב סולוביצ'יק, שהמדינאים האמריקנים, אינם מדברים על פילוסופיה, ואינם פוסקים בשאלות הדת. אבל בן-גוריון מחווה דעתו בכל, כגון על "שיר השירים", על שפינוזה, הוא מסביר את התיאוריה של איינשטיין, מדבר על התרבות היוונית, מתמקח גם עם רבנים מפורסמים על ענייני דת. הם, הרבנים, מדברים על הרמב"ם, ובן-גוריון גם יודע רמב"ם.... הכל הוא יודע.. זאת היא גאוונה, והגאוונה אינה יודעת גבול.

הרב סולוביצ'יק הראה איך שכנסת-ישראל העתיקה, העריכה מנהיג, כמשה רבנו.

גם ילד הלומד ב"חדר" מכיר היטב את המקום שתפס משה רבנו בתהליך יציאת מצרים. ואעפ"כ בסדר של פסח, כשאומרים את ה"הגדה", בה מסופר מעשה יציאת מצרים לפרטי פרטים, עם כל הנסים שהיו בה, הושמט לגמרי שמו של משה רבנו.

ונשאלת השאלה: האם היהודים אינם מכירים טובה למשה רבנו? והתשובה היא: כן, הם מכירים טובה אליו. אבל הביאור הוא: שום בן-אדם אינו יכול להיות הדמות המרכזית ולשמש בתפקיד הראשי, בדרמה הגדולה של יציאת מצרים. הדמויות העיקריות בדרמה הזאת הם רק הקב"ה וכנסת-ישראל. משה רבנו בעצמו, סוף כל סוף, היה חלק מכנסת ישראל שיצאו ממצרים.

ההיסטוריה של "שיבת-ציון" היא ההיסטוריה החדשה והפילוסופיה של ההגדה העתיקה. בהיסטוריה בת ימינו אין המוני כנסת ישראל משמשים את התפקיד הראשי, אלא פולחן האנשים הוא השולט, תרבות השלטון האישי. בהגדה החדשה המנהיגים הם הגבורים, ולא ההמונים, ואף לא האלוקות. ופולחן האנשים, הביאה לכך שמפא"י וראש הממשלה חיוו את דעתם לא רק בענייני מדיניות, אלא הרשו לעצמם לפסוק בענייני הלכה מובהקים, מה שאסור ומה שמוותר. וכאן מונח הנזק.

זה שקר מרושע, אמר הרב סולוביצ'יק, שבמדינת ישראל ישנן רדיפות נגד הדת, או שפוסקים שם נגד התורה. לא!, הצרה היא שהמפא"י פוסקת לפי התורה! במקרה של השרות הלאומי, לא פסקה

תרגום דרשות רבינו

המפא"י לפי נקודת מבטה נגד התורה, אלא להיפך, פסקו שהשרות הלאומי הוא בהתאם לתורה, ושזאת דווקא מצווה מן התורה... כי הביאו אז ראיות מן התלמוד, מהרמב"ם, ואפילו מן התורה עצמה... (הראיה הייתה: אין בתורה פסוק נגד השרות הלאומי!) וכאן, הסיק הרב סולוביצ'יק, מונחת הסכנה. כי תיאוריות פסולות גרועות עוד הרבה מרדיפת הדת.

וכאן העמיד הרב סולוביצ'יק את השאלה העיקרית: למי זכות הפסיקה במדינת ישראל בענייני הדת. לבן-גוריון או להרב הרצוג? למפא"י או לרבנות הראשית?

הרב סולוביצ'יק מתח גם ביקורת חריפה נגד מדינת ישראל בשל לקיחתה את כספי השילומים מגרמניה. הוא הסביר שלנאצים יש אותו הסטטוס של עמלק*, ומעמלק אסור לקחת פצויים. הוא גם אמר שהגרמנים מתייחסים אל הפצויים ככופר-נפש למשרפות, בעד ששה מליוני הקדושים.

את העובדה הזאת של הפצויים, הוא הביא רק כדוגמה כדי להוכיח, שהמנהיגים המדינאים פוסקים את הכל לבדם. אילו היה ענין הפצויים שאלה מדינית לבד – הוסיף לאמור – , היה לו אז את האמון המלא בהם. אבל זה לא כך. זאת שאלה דתית. ועל כך היו צריכים לפסוק המנהיגים הדתיים ולא המדינאים.

וכאן מתח ביקורת על העולם הרבני, בעיקר על גדולי התורה, הלמאי שתקו אז כשנידונה השאלה על השילומים הגרמניים. אילו היו יוצאים הרבנים עם פסק – הדין החמור של "יהרג ואל יעבור", ולא היו משאירים לבן-גוריון ולחבריו לפסוק, אלא הם, הרבנים, היו

---

* עיין בספר נפש הרב עמוד פ"ז. והג"ר בערל סאלאוויטשיק ז"ל, כנראה לא היה ניחא ליה מחידוש זה, והובאו בשמו דברים חריפים מאד בקובץ ישורון, חוברת ח' (ניסן תשס"א), עמוד שע"ח.

אכן בקובץ אור ישראל חוברת כ"ז (ניסן תשס"ב), עמוד רכ"ט, הובא בשם הגאון הרב גוסטמאן בשם הג"ר חיים עוזר, שכן היתה הסכמת הגדולים וגם דעתו שלו, שלגרמנים היה דין של עמלק.

פוסקים, וגם עכשיו בשאלת השרות הלאומי, היו פוסקים הרבנים ולא בן גוריון. ופסק־דין של גדולי־הדור היה פסק דין! אבל הם החמיצו את השעה ואיחרו. ובהיסטוריה, כשמאחרים דקה, אפילו דקה אחת, מאחרים לנצח. (השווה דרשת רבנו ליום העצמאות דשנת תשט"ז).

אבל זה נובע בעיקר מהתסביך של "יודע־הכל", ולכן הסיק מסקנא הרב סולוביצ'יק, אם הקנאים נהגו שלא במתינות, ועשו מה שלא היו צריכים לעשות, זאת באשמתו של בן־גוריון בעצמו.

הרב סולוביצ'יק קרא למנהיגי המפא"י שיניחו את חוק השרות הלאומי, ושלא יכשלו באותה השגיאה שנכשל בה אלכסנדר מוקדון במלכות־הנשים, האמזונים.

אבל בעת ובעונה אחת, הדגיש בתוקף שאסור להשמיץ את הצבא היהודי, ולחשוך במוסר הבחורים והבחורות שחרפו את נפשם להגנת גבולות הארץ. להעליב את הצבא, אמר, זה ג"כ חטא כמו החטא של השרות הלאומי.

כולם שואלים את השאלה: מדוע הדורות הקודמים, דורות הרמב"ן, המהרש"ל, הנודע ביהודה, החפץ־חיים, לא זכו לארץ ישראל, למדינת ישראל, ודורנו כן זכה?

התירוץ הוא שהדורות הקודמים היו ענקים רוחניים, איתנים באמונה וביהדות. הם יכלו לחיות גם בלי ארץ ישראל. אבל הדור שלנו אינו יכול לחיות בלי ארץ ישראל.

תקומת מדינת ישראל היא קידוש השם היותר גדול כלפי העולם הנוצרי. הרב סיפר שבתקופת היטלר הלכו מיסיונרים, תיאולוגים ופילוסופים נוצרים עם ה"ברית החדשה" ביד אחת ועם חדשות העתונים ביד השנייה, והוכיחו שנבואת אותו האיש מתקיימת ושקללות הנוצרי, חס ושלום, מתקיימות. [ועיין עוד בספר חמש דרשות עמ' ע"ט].*

---

* ושמעתי פעם מרבנו בדרשה שהעביר לאחר מלחמת ששת הימים, שתמיד התנגדה הכנסייה הקתולית לתנועה הציונית על פי עיקרי האמונה שלהם, שלפי דעתם

הנוער היהודי באמריקה היה אז נבוך, אבוד וכאוב מהשאלות המרות שנקרו אז את מוחותיהם. עבור יהודים דתיים קושיא ללא תירוץ זה לא כל כך חמור, אבל בעד אותו הנוער, – "תיקו" לא היה יכול לשמש כתשובה.

הגיע מצב שהנוער עלול היה לאבד את האמונה. סכנת השמד ארבה לו. על זאת לא יכלו ה"שטיבלעך של וויליאמסבורג" לתת מענה. ואז הוא קרא בהתרגשות: "בהצהרה אחת מהאסיפה ההיא, מהערב של יום השישי בתל-אביב, עם בן-גוריון בראש, כשהוכרזה המדינה היהודית, הם קבלו את התשובה, והופרכו כל השאלות התיאולוגיות והפילוסופיות. הצבא היהודי, הבחורים והבחורות הצליחו להעמיד את האפיפיור במגננה.

המציאות ההיסטורית של מדינת-ישראל הפריכה את יסודות הנצרות. ואם היהודים בונים ושבים לארץ ישראל, זאת הוכחה שהנוצרי היה משיח-שקר.

הרב סולוביצ'יק הזכיר כמה פעמים שהיהדות הדתית חייבת הכרת-הטוב למזרחי והפועל המזרחי על שעזרו בבנין ארץ ישראל, בזמן שקבוצות דתיות אחרות עמדו מרחוק.

הכוזבת, מאחר שלא קיבלו כלל ישראל את "אותו האיש" כאליל, איבדו את זכותם כיעם הנבחר, ונעשו הם הקתולים ליעם הנבחר. (השוה גמ' ריש חגיגה (ה): עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מיניה וכו'). ובגלל כן גורשו בני ישראל מן הארץ, שהארץ הנבחרת היא רק בעד העם הנבחר, ולעולם לא ישובו להיות בעה"ב עליה עד שיקבלו עליהם את אלהותו, חלילה. והיאך יתכן לתמוך בתנועה הציונית. לאחר הקמת המדינה לא הכיר הוויטיקן בה כממשלה, מהטעם הנ"ל, (עד לאחר ארבעים שנה). אכן עצם קיום המדינה שימש כפירכא נגד אמונתם ההיא, והוצרכו ליישב בדוחק, **שעיקרה** של ארץ ישראל הוא ירושלים ומקום המקדש, **ועל זה** קאי אמונתם, שלעולם לא יחזרו היהודים לשלוט על **מקום המקדש** עד שיקבלו עליהם אלהותו של אותו האיש. וממילא, לאחר מלחמת ששת הימים, תיכף ומיד הפצירה הכנסיה שמדינת ישראל תהפוך את ירושלים לעיר בינלאומית, והכל הוא מהטעם הנ"ל, דלפי אמונתם אי אפשר שתהיה עיקרה של הארץ הנבחרת ברשות עם ישראל כל זמן שלא קיבלו עליהם אלוהותו של 'אותו האיש'. (ד"ע)

רעיונו המרכזי היה: האם השכיל העם היהודי להעריך כראוי את האירוע הגדול, שחל באותו יום ה' באייר לפני שמונה שנים, כשקמה מדינת ישראל.

בחיינו של עם קורה, שאירועים היסטוריים דופקים בדלתו, אבל הרבה פעמים קורה, למרבה הצער, שהעם אינו שומע את הדפיקה, ואינו פותח את הדלת תיכף ומיד. הדפיקה לא מצאה את ההד הנכון, הדפיקה נעלמה ולא חזרה עוד. יכולים אז לתפוס את זאת יותר מאוחר ולפתוח את הדלת, ולרוץ אחר האירוע ההיסטורי, אבל זה כבר מאוחר מדי. בהיסטוריה, כשמאחרים דקה, אפילו רק דקה אחת, אזי מאחרים לנצח.

ההיסטוריה העולמית יודעת לספר על הרבה דקות מאוחרות כאלו, כשאירועי עולם דפקו בדלת, אבל לא היה מי שיענה על ההד. אחר כך באו המשברים, באו היסורים, והעולם שילם מחיר כבד מאוד בגלל זה. דוגמאות כאלו יש הרבה לעולם. דוגמה אחת בתקופה האחרונה היא תקופתו של היטלר. אם העולם היה שומע בזמן את דפיקתו של היטלר, היו יכולים למנוע את החורבן הגדול. העולם איחר אז.

להגיב באיחור – זה חטא גדול, ומשלמים עליו מחיר גדול. אבל השאלה העיקרית עכשיו היא: האם למדו משהו מן היסורים? כנסת ישראל סבלה בתקופת היטלר את היסורים הנוראים ביותר בהיסטוריה הארוכה שלה של מסירות נפש. לא חורבן הבית ולא חורבן ביתר יכולים להשתוות לחורבן העכשוי.

ואז, באה מטעם ההשגחה הדפיקה השניה בדלת, שהרב סולוביצ'יק ציין אותה בלשון שיר השירים – "קול דודי דופק", היווסדה של מדינת ישראל.

הדפיקה האלוקית בדלתה של כנסת ישראל הדהדה גם בעולם הדפלומטי. המזרח והמערב נפגשו. זאת היתה הפעם הראשונה בהיסטוריה של האו"ם, שאמריקה ורוסיה הסובייטית הסכימו לדבר אחד. נוסף על הנס של הקמת מדינת ישראל, החשיבו אז את זה לנס נוסף שרוסיה, יחד עם אמריקה, הסכימו שניהם להכיר במדינה היהודית.

והרב סולובייצ'יק קרא בפאתוס: קיימת סברא שכל האו"ם נוסד רק לשם דבר אחד; בכדי להביא להקמת המדינה היהודית. כי שום דבר טוב אחר עוד לא פעל האו"ם עד עכשיו, כי כך נוהגת ההשגחה, ה' נותן לפעמים הרבה גשם כדי שעשב אחד קטן יצמח, והעשב הקטן הזה הוא "מדינת ישראל".

אותה "הדפיקה" של "קול דודי דופק" הזהדה גם בנצחון צבא היהודי על צבאות ערב בחזיתות מלחמת השחרור. אם אותה "הדפיקה" לא היתה דוחפת את הערבים להתחיל את המלחמה בישוב היהודי אזי לא היתה למדינת ישראל את ירושלים, ואף לא חלק מהגליל, וגם לא הנגב.

ועוד דבר: "הדפיקה" האלוקית שהתגלתה במלחמה עם הערבים גם הצילה את העם היהודי מהיותם משועבדים להכיר טובה כלפי אומות העולם. וכאן העיר הרב סולובייצ'יק, שרב גדול אמר פעם, למה לא גרם ה' לכך שפרעה ירשה לבני ישראל לצאת ממצרים מרצונו הטוב? ואותו רב השיב על זאת: כי הקב"ה לא רצה שאח"כ יצטרכו היהודים להכיר טובה לרודן פרעה על מתנת-חרותם...

ושוב רעיון:

מדוע התורה מרחיבה כל כך בסיפור כל המכות שלקה בהן פרעה? והתשובה היא: שידעו כל הרודנים שבעתיד שמשלמים ביוקר על כך שמשעבדים אומה, ומה שטבעו המצריים בים, היתה מידה כנגד מידה על זה שהשליכו את ילדי היהודים ליאור.

ואותה התורה מלמדת אותנו שישנם זמנים שהיהודים צריכים לפרש את הפסוק "עין תחת עין" כפשוטו, ולא כמו שמפרשים תמיד – שמשלמים כסף. ושידעו כל מטיפי המוסר שבעולם, וגם אלו שמבין היהודים בעצמם, שהגנה עצמית היא גם על פי התורה. לא בכדי רשמה התורה עבורנו לנצח את הסיפור שמשוה הרג את המצרי על הכותו יהודי, או שאברהם ואליעזר עבדו הכו את אמרפל כדי להציל את לוט ואנשים אחרים. התורה לא נכתבה כדי לרשום כרוניקה (קורות), את החדשות השוטפות היומיומיות, אלא התורה באה ללמד את היהודים לעתיד, שהגנה עצמית היא מצווה. ולערבים שקשרו קשר לחיסול

הישוב היהודי, צריכים גם להודיע שיהודים מוכנים להתגונן, ולשלם "עין תחת עין".

ולמעשה, מה שיהודי אמריקה צריכים עכשיו לדרוש מהממשלה האמריקאית זהו נשק, ולא "הסכם הגנה" (שחיילי אמריקה יגנו על מדינת ישראל). חס ושלום, שחייל אמריקאי אחד יהרג בישראל. הבה נשתדל לראות שלמדינת ישראל יהיה הנשק הנחוץ, והיא כבר תסתדר עם הערבים.

על השאלה המפורסמת של הנשיא אייזנהאור, איזו עצה יש לישראל כלפי כל כך הרבה ערבים, העיר הרב סולוביצ'יק שהתורה (דברים, פרק ז', פסוק י"ז) השיבה כבר מזמן על השאלה, "כי תאמר בלבבך רבים הגויים האלה ממני, איכה אוכל להורישם". והתשובה באה בפסוק אחרי זה: לא תירא מהם.

ועל אותה השאלה כבר השיבו היהודים לפני שמונה שנים, – האם לא היו אז ארבעים מיליון ערבים נגד חצי מיליון יהודים. אמנם לערבים יש להם, כיום, נשק חדיש. נו, הלא את זה אנו מתכוונים לומר, שגם ליהודים יהיו כלי זין חדישים, ואז עם הנשק ביד ועם הברכה העתיקה של "אל תירא מהם", כבר ימצאו עצה לערבים.

ועוד יותר: כשהערבים ידעו שליהודים יש הנשק הנחוץ, לא יבוא המצב לידי מלחמה. גם נאצר וכרושצ'וב יודעים שצריכים פצצות מימן לא בשביל לנהל מלחמה, אלא כדי למנוע מלחמה. אף רודן אינו רוצה לשלוט בארץ בה יהיה חורבן, ללא הבדל מי שינצח במלחמה. כל הרודנים כבר מבינים היום, שמה שלא תהיינה תוצאות המלחמה, ארצם תחרב, אז על מה ועל מי ישלוט? וכאן מונח הסוד העמוק של הנשק, של תחמושת אמיתית בכמות הנכונה.

נשק, נשק, נשק עבור מדינת ישראל – צריכה להיות הצעקה מכל יהדות-אמריקה. כי גורל היהדות האמריקאית הוא משותף ליהדות ישראל. אין "ישראלים" לחוד ו"יהודים" לחוד, כמו שסוציולוגים מסוימים רוצים לחלק את יהודי-ישראל ויהודי-העולם. היהודים, כיהודית-בל, הם עם אחד עם גורל אחד. האנטישמי אינו מתחשב בסוציולוגיה. הוא שונא את כל היהודים במידה שווה, בדיוק כמו

שהיטלר לא הבדיל בין היהודים שמארץ אחת ליהודים אשר מארץ אחרת. הוא לא הבדיל גם בין ציוני ובין בונדיסט, בין יהודי דתי ליהודי חילוני. גם הרוצחים הערבים אינם מבחינים בין ילדי חב"ד, מזרחי או אגודה, וכן בין מפא"י ומפ"ס.

ודרך אגב – העיר הרב סולוביצ'יק בעוקצנות – : אל תשלה המפ"ס את עצמה, שבכיוון פרו-סובייטי יצילו את הישוב. מה חושבת המפ"ס? – שאל בחיך הרב סולוביצ'יק –. סטאלין וכרושצ'וב לא יכלו להסתדר ביניהם, והמפ"ס כן תסתדר עם כרושצ'וב?

הדבר הכי חשוב ברגע זה הוא שהקונגרס האמריקני וה"סטייט דפרטמנט" (משרד-החוץ) צריכים לדעת שיהדות אמריקה מזדהה עם יהודי ארץ ישראל. וכאן זה לא ענין של "נאמנות כפולה", כמו שפחדנים מסויימים רוצים להפחידנו... יהודי אמריקה לא צריכים לפחד מלהכניס את עצמם בסכנה בעד חיי שני מיליון היהודים הגרים בארץ ישראל. כאן לא מדובר בפוליטיקה אלא בפיקוח נפש של יהודים. אבל, המבצע למען ארץ ישראל אינו צריך להתנהל על ידי הנציגים הציונים הרשמיים, שבוושינגטון מביטים עליהם כמו על אלמנטים של לחץ, וכמו על עוד "לובי" נוסף למאות ה"לוביס" המשתדלים להשפיע על מהלך המדיניות של וושינגטון.

הממשל האמריקאי רק יתחשב כשמבצע ההמחאה יבוא מטעם יהודי אמריקה, המתרכזים מסביב לבתי הכנסת, היכלות ומרכזים, ולכן המחאה צריכה לבוא מההמונים מלמטה למעלה, ואז תהיה לה השפעה ודאית.

בסוף לא חסך הרב סולוביצ'יק קורטוב מוסר ליהודים הדתיים שגם הם לא שמעו דייח את דפיקת ההשגחה, ועוד הם ישנים קצת. מי – מי, אבל כיהודים הדתיים בודאי היו צריכים לשמוע את "קול דודי דופק" בתקופה הניסית של שמונה השנים האחרונות, ולהתחיל לפעול מעשים יותר ממשיים עבור הישוב.

כבר הגיע הזמן המתאים לחשבון הנפש.
אסור להמשיך ולהתמהמה.

א] בעמדי לפני קהל כה חשוב ולפני הרבי הגדול מליובאוויטש שליט"א, זהו בשבילי כבוד גדול ואני מרגיש את עצמי במצב רוח מרומם וחגיגי.

בנסיעתי לכאן, מבוסטון, להיות נוכח בחגיגת הישיבות של הרבי מליובאוויטש, נזכרתי בשנות נעורי בעיירה קטנה ברוסיה בה גרו הרבה חסידי ליובאוויטש וגם מתנגדים, והמלמד שלי היה, במקרה, חסיד חביד. לא פעם אחת, התווכחנו אנו, נערי ה"חדר" על השאלה – מי היה יותר גדול, הגאון או הרב הזקן, הרב מליאדי...

ובנסיעתי עכשיו ברכבת לניו-יורק, חשבתי שההשוואה הטובה ביותר שאפשר לעשות היא בין הרבי מליובאוויטש לרבי חנינא בן דוסא.

רבי חנינא בן דוסא רמס את חוקי הטבע. הגמרא בתענית (כ"ה). מספרת, שרבי חנינא בן דוסא אמר לבתו: מי שאמר לשמן וידליק, יאמר לחומץ וידליק, והחומץ אכן דלק. וכשהגיעה פקודה מליובאוויטש לחסידי עיירת מולדתי דלק אפילו החומץ... ליובאוויטש רמס את חוקי הטבע...

הגמרא מספרת שם הלאה בתענית דההיא שיבבתא דקא בניה ביתא ולא מטו כשורי וכו', אמר: "איכו נימטו כשורידך". כלומר, אשה בנתה בית והקורות לא הגיעו מכותל לכותל, אמר אז רבי חנינא בן דוסא: איכו נימטו כשורידך, והקורות נמתחו והתאימו למידותיו של הבית. וכאשר נסעו מעירתי, איש או אשה מהחסידים, שבורים מצרות, אל הרבי מליובאוויטש בצעקה שביתם מתרועע ועומד לקרוס, נתן להם הרבי עצתו וברכתו, ואותו האיש או אותה האשה חזרו הביתה שלמים ומרוצים כי קורות ביתם נמתחו והבית נשאר שלם...

ובזכרוני עולים הימים האיומים ההם ברוסיה הצארית, מצד אחד הרבו לגזור על יהודים, ומאידך גיסא, ההשכלה הרימה ראש על-ידי המסיתים והמדחיחים הידועים ורצו לפרוץ בכוח לרחוב היהודי. אז בימים האיומים ליהדות החרדית, נאלצה הישיבה הכי גדולה בליטא להסגר. אבל ליובאוויטש התנגדה ורמסה במסירות נפש את הנחש. וזה מה שהגמרא בברכות (ל"ג). מספרת שוב על רבי חנינא בן דוסא: נתן

עקבו על פי החור ומת. רבי חנינא לא נבהל מהערד, דרך על ראשו, וגם ליובאוויטש דרך על ראש הערד – הנחש של רדיפות הדת.

הגמרא בתענית מספרת: עיזי דרבי חנינא בן-דוסא אייתי כל חדא וחדא דובא בקרניהו – ובזמן של מגפת ההשכלה הגדולה ביותר, הפילו עיזי-ליובאוויטש בקרנותיהם את דובי-ההשכלה...

אבל אנו מוצאים בחז"ל עוד סיפור על רבי חנינא בן דוסא, אבל זה כבר לא בגמרא תענית, איפה שמובאים כל הסיפורים עליו, אלא במדרש קהלת. כנראה שבינתים התחוללה מהפכה גדולה, בא רבי חנינא בן-דוסא שהסעיר את העולם ברמיסתו את חוקי הטבע, אל עיר שכנראה לא הכירו אותו. והמדרש מספר: מעשה ברבי חנינא בן-דוסא שבא "למדברה" של עיר וראה שם אבן אחת ושבבה וסיתתה ומרקה ואמר: הרי עלי להעלותה לירושלים. בקש לשכור פועלים וכו', ואף אחד לא רצה לעזור לו, זימן לו הקב"ה חמשה מלאכים בדמות בני אדם, א"ל אתם מעלין לי אבן זו, אמרו לו כן, ובלבד שתתן ידך ואצבעך עמנו. נתן ידו ואצבעו עמהם ונמצאו עומדים בירושלים וכו'.

במזרח אירופה, כשהרבי מליובאוויטש היה צריך כסף עבור הישיבות שלו, קראו לאסיפה ובמשך כמה שעות נאספו כמה רבבות רובלים. וכאן צריך, לדאבוננו, הרבי מליובאוויטש לבוא למדברה של עיר, כן! בינתיים חלה מהפכה גדולה בעולם. הרבי מליובאוויטש, רבי חנינא בן-דוסא של דורנו, בא למדברה של עיר ומבקש שיעזרו לו להעלות לירושלים, לעזור לו בהחזקת ישיבותיו הקדושות. הרבי מליובאוויטש אמנם נותן אצבע אבל אתם צריכים לעזור לו...

הלוחות הראשונות פסל הקב"ה בעצמו. הלוחות השניים, אומר הקב"ה למשה: – פסל לך... פסל אתה בעצמך, עשה לבד. וכאן, באמריקה, נאלץ הרבי מליובאוויטש לבוא בעצמו אליכם ולבקש לעזור לבנות את ישיבות תומכי תמימים.

בגמרא ב"ב (ע"ה). מובא סיפור מרבי יוחנן שדרש על הפסוק: "ושעריך לאבני אקדח", עתיד הקב"ה להביא אבנים טובות ומרגליות וכו', לגלג עליו אותו תלמיד. בפסיקתא הגירסא היא "לגלג עליו אותו

מין ". ובמדרש שוח"ט (פ"ז) הגירסא היא, "לגלג עליו אותו חסיד" וכו'.

הרבי מליובאוויטש מדבר ומפרסם על ביאת המשיח, אז נהיה רעש, שאון, צעקה. ואני שואל – מה פתאום קורה כאן? מילא, לגלג עליו אותו מין, עוד יכולים להבין. עיתונים המודפסים בשבת אינם מאמינים בכך, אבל שיהיה לגלג עליו אותו תלמיד, ועוד יותר, לגלג עליו אותו חסיד... זהו כבר עבורי פלא. מהי הצעקה, מהו הרעש שהתחולל כאן? אסור כבר לדבר על ה"אני מאמין בביאת המשיח"? בודאי צריכים להחזיק מיתר י"ב עיקרי ה"אני מאמין", אבל קיים גם "אני מאמין" הי"ג, "אני מאמין בביאת המשיח", אז איזהו רעש עשו כאן?

בפרקי דרבי אליעזר (פמ"ה) כתוב, רבי ישמעאל אומר: חמש אצבעות של ימינו של הקב"ה כולן יסוד גאולות. אצבע קטנה בה הראה לנו מה לעשות בתיבה. אצבע שניה לקטנה – בה הכה את המצריים. אצבע שלישית לקטנה – בה כתב את הלוחות. אצבע רביעית שהיא שניה לבוהן – בה הראה הקב"ה למשה זה יתנו ישראל בפדיון נפשם, הבוהן וכל היד בה עתיד הקב"ה להשמיד לבני עשו שהן צרין לבני ישראל, וכן לבני ישמעאל שהם אויביו, וכל אויבך יכרתון.

הרב סולוביצ'יק ביאר את המדרש והראה על תקופות שונות בחיי היהודים, עליהן מראות האצבעות המובאות במדרש. והרב סולוביצ'יק הסיק בהתלהבות: האצבע הזאת (והוא הראה על ידו של הרבי מליובאוויטש שליט"א) כותבת את הלוחות, והאצבע שלכם – (והראה על הקהל) תתן את מחצית השקל, ובזכות זה הבוהן וכל היד של הקב"ה ישמיד וכו' וכל אויבך יכרתון, ונזכה לגאולה השלמה.

פרשת בראשית. א] ארבעה יסודות היהדות.

הסוד של היהדות – אמר הרב סולוביצ'יק – , מונח בארבעה רעיונות יסוד. (ונעמוד הפעם רק על שניים מהם):

הרעיון הראשון הוא מושג היצירה. מאז ימי בראשית הניחה האלקות לאדם מקום בעולם, בו הוא צריך ליצור. היצירות יכולות להיות בחלקי הקוסמוס, וכמו כן בעולם הרוח. וכשם שישנם מדענים המגלים כסדר דברים חדשים בטבע, כמו כן ישנם מלומדים היוצרים חדשות בעולם הרוח.

בכדי לחזק את הרעיון הזה, עמד הרב סולוביצ'יק בהרחבה על שני המונחים שבלשון הקודש "בריאה" ו"יצירה". שניהם מכוונים כלפי הבריאה. אבל כל חכמי ימי הביניים, הפילוסופים היהודים, רבנו סעדיה גאון, הרמב"ם, הרמב"ן, רבי אברהם אבן עזרא ועוד, חילקו בין שני המונחים האלו "בריאה" ו"יצירה". במונח בריאה הכוונה ל"חומר ההיול" של הבריאה, ובמונח "יצירה" – הדמות המעוצבת של הקוסמוס.

דהיינו: בתחילה ברא ה' את החומר ההיולי, ורק אחר-כך יצר מהחומר ההיולי ההוא את העולם בצורה ובדמות. ובינתיים, בין ה"בריאה" ו"היצירה", – אומרים חכמי ימי הביניים – , השאירה האלוקות כוחות מחריבים שונים, המצויינים בקבלה במונח "תולדין דתוהו ובוהו" ו"חושך" (אנדרלמוסיה ואפילה), והאדם, בחיר היצירה, צריך להיות זה שירסן את הכוחות המחריבים האלה שבטבע. וכאשר האדם מכניע את הכוחות הפיזיקליים והביולוגיים של הטבע, לטובת האנושות, אז הוא מגיע לנקודה בה יכולה בריאתו להקרא "יצירה".

ועוד יותר – אמר הרב סולוביצ'יק – העובדה שהאדם מסוגל להיות "יוצר", איננה רק פריווילגיה, זכות יתר, אלא היא מצוה. כי פרשת "בראשית", פרשת הבריאה, נכתבה על כל פרטיה – לא רק לשם סיפור בעלמא. לא, התורה אינה מספרת סתם סיפורים. פרשת "בראשית" ניתנה כדי ללמוד הימנה, והלימוד הוא שהאדם צריך ללמוד מה' להיות יוצר. וכשם שדרשו חז"ל: "מה הוא רחום וחנון, אף אתה

היה רחום וחנון", כמו כן צריך האדם להדמות לה' גם בתחום היצירה, מה הוא יוצר עולמות אף אתה היה יוצר עולמות. אכן, תפקידו העיקרי של האדם – המשיך הרב סולוביצ'יק את שיחתו הפילוסופית – , הוא ליצור בעולם הרוח. יוצרי הרוח היו בעצם האבות, ובזמן מאוחר יותר, כל האנשים הגדולים שבעם היהודי. אברהם היה הראשון שיצר חדשות בעולם הרוחני ההיסטורי. הוא ניפץ עולם של עבודה זרה, של רעיונות מסולפים, עולם שהאמין שרודנים הם אלילים, וגילה עולם רוחני חדש של חסד, של טוב ושל אחווה.

היו זמנים, – הדגיש רבי יוסף דוב – , שהיהודים יכלו להרשות לעצמם להיות רק שומרים של דברים מוצקים ישנים. אלה היו הזמנים שלימוד התורה היה נפוץ בין המוני העם הנרחבים. אז היו יכולים להרשות לעצמם להיות רק שומרים. אבל באמריקה, כמו בתקופת ימי הביניים, אסור להסתפק בכך שנהיה רק בבחינת "שומרים". כאן מחוייבים להיות יוצרים, יוצרי רוח יהודית חדשה. כאן צריכים לבנות. כאן דרושה "יצירה". צריכים לקחת את התווה ובוהו האמריקאי ואת החושך, את האנדרלמוסיה המחריבה (כלומר בנוגע ליהדות), ולהפוך אותם ליצירות פאר של רוח יהודית.

אבל איך אפשר לבנות וליצור חדשות כשהאכזבות כל כך גדולות. כאן עבר הרב סולוביצ'יק לרעיון השני שציין אצלו במונח הקבלי של "שבירת הכלים", הקשה לתרגם, אבל פירוש הרעיון הזה הוא שהאדם צריך לעבוד על עצמו כך, שהאכזבה, גדולה ככל שתהיה, לא תשפיע על האדם בדחפו ליצור.

המדרש (בראשית רבה פ"א) אומר: מלמד שהיה הקב"ה בונה עולמות ומחריבן (כלומר, שלפני שה' ברא את העולם הזה, ברא מקודם עולמות אחרים, והחריב אותם). ונשאלת השאלה: מדוע לא ברא ה' תיכף את עולמנו כמות שהוא?

והעיר על זה רב יוסף דוב, שחז"ל מתכוונים במדרש הזה ללמד לאדם, שלא יתאכזב אם עולם אחד שלו נחרב. עולמו יכול להאבד, אבל האדם צריך תמיד לבנות עולמות חדשים, ושום אכזבה לא תשבור

תרגום דרשות רבינו

את נפשו ואת דחפו הפנימי ליצור עולמות חדשים, יפים יותר (עייין בספר נפש הרב, עמ' ס"ח-ס"ט).

בעיקרון הקבלה של "שבירת-הכלים" – אמר הרב סולוביצ'יק – משתקפת כל ההיסטוריה היהודית. אין פסימיות במודעות ההיסטורית של העם היהודי. יהודי ופסימיות הם שני הניגודים ביותר גדולים. בהיסטוריה היהודית בת ארבעת אלפי השנים לא רק עולם יהודי אחד נחרב. אבל היהודים לא נהיו פסימיים, אלא תמיד בנו מחדש עולמות חדשים. ארץ ישראל נחרבה, אז היהודים בנו אותה מחדש. שוב היא נחרבה, אבל היהודים לא אבדו את תקוותם לבניין השלישי. וההוכחה היא מדינת-ישראל. והרב סולוביצ'יק קרא בפטוס:

האם הבנין החדש של מדינת ישראל אינו הוכחה על קיומו של אותו הכוח הטמון בעם היהודי, שחכמי הקבלה מכנים במונח "שבירת הכלים"?

על פי אותו הרעיון הסביר רבי יוסף דוב את המחלוקת הפסיכולוגית שבין רבי עקיבא לבין אלישע בן אבויה, הידוע בגמרא בשם "אחר", כי בזקנתו נהפך לאפיקורס.

בגמרא חגיגה (ט"ו.) מובא שאלישע בן אבויה אמר שתלמיד חכם שסרת, שהפך לאפיקורוס, אין לו כבר תקנה, כלומר, אינו יכול כבר לחזור בתשובה.

אלישע השווה אפיקורס כזה לכלי זכוכית שבור, שאי אפשר כבר לתקנו ולהחזירו למצבו הקודם. אבל רבי עקיבא אמר שגם כלי זכוכית שבור אפשר לתקן ולהחזיר למצבו הקודם. (זהו תמצית דברי הגמרא.) במה נחלקו כאן שני ענקי-הרוח? לכאורה נדמה שאלישע בן אבויה צודק. וכי באמת יכולים לתקן כלי זכוכית שבור? אכן, הסביר הרב סולוביצ'יק, שהמחלוקת כאן תלויה היא בהערכת הסגולות הרוחניות של האדם. אלישע בן אבויה היה סבור שאדם הסוטה מדרך הישר אינו יכול עוד לתקן את דרכו, כפי שאין יכולים לתקן כלי זכוכית שבור.

אלישע בן אבויה ידע היטב שקיימת אפשרות לתקן זכוכית שבורה ולהחזירה לשלמותה, וזה על ידי בישול מחדש בכור היתוך – הבישול בחום גבוה מאוד. ובאותה הדרך יכול גם האדם "להתבשל" ולברוא

את עצמו מחדש, לחזור בו ולהשיג את שלמותו הקודמת הראשונה. אך "בישול" כזה דורש יסורי רוח גדולים, ואלישע בן אבויה היה סבור שהוא כבר לא יוכל להגיע לזאת. הרבה הרבה יסורים רוחניים היה עליו לסבול בדרכו אם היה רוצה לשוב.

ולכן אמר אלישע בן אבויה, שמעתי מאחורי הפרגוד שובו בניס שובבים, חוץ מ"אחר", שהוא כבר לא יוכל לשוב ולהתחרט. אמנם רבי עקיבא היה סבור שהאדם כן יכול לברוא את עצמו מחדש, והוכיח את זה מחייו שלו עצמו; בגיל ארבעים שנה התחיל רבי עקיבא ללמוד "אלף-בית" יחד עם ילדים קטנים ב"חיידר". אמת, נצטער רבי עקיבא להיות יחד עם ילדים צעירים בחיידר, היסורים היו גדולים, היסורים הרוחניים היו על אנושיים. אבל הוא הוכיח שאדם יכול להברא מחדש. עם-הארץ יכול להיות תלמיד חכם גדול, כפי שרבי עקיבא היה אחר כך אחד התנאים הגדולים של דורו. אבל גם אמת היא ש"לחזור אחורה" זה הרבה יותר קשה מאשר "להתחיל". אולי זה היה הרעיון של אלישע בן אבויה. אבל רבי עקיבא היה סבור שהרעיון ש"אי אפשר לחזור אחורה" איננו רעיון יהודי, אלא בא אליו בהשפעתה של התרבות הרומית, כי העיקרון היהודי הוא, שכמה שהאדם לא ישבר, אסור לו להתייאש וצריך להתחיל לבנות מחדש. וככה צריך להיות, הן במה שנוגע לעולם והן במה שנוגע לאדם. וגם אם היסורים הם גדולים, וסבלות-הרוח הם על-אנושיים, היהודי צריך תמיד לבנות, ולבנות עוד הפעם מחדש...

(המשך)

ארבעה רעיונות היסוד הן:

(1) יצירה.

(2) שבירת-הכלים (כלומר: שלא להתאכזב).

(3) מיזוג-המידות (שילוב הסגולות והתכונות).

(4) תודעת החסד (הכרת-הטוב).

ונחזור בקיצור על השניים הראשונים:

יצירה – אמר הרב סולוביצ'יק – , היינו שהאדם צריך להיות יוצר. התורה כבר מלמדת את האדם (בפרשת היצירה), שכשברא האלוקים את העולם, הוא השאיר בטבע כוחות מחריבים שהאדם צריך להכניעם. וכאשר האדם שולט על הכוחות הדסטרוקטיביים אז פעולתו נקראת בשם "יצירה". אבל כדי להתגבר על הקשיים העומדים בדרך ל"יצירה", הביא הרב סולוביצ'יק את הרעיון השני של היהדות המכונה בקבלה במונח "שבירת הכלים", דהיינו, שהאדם צריך לעבוד על עצמו ולברוא את עצמו מחדש במידה כזאת ששום אכזבה או טרגדיה, גדולות ככל שיהיו, לא ישפיעו על האדם בדרכו ליצירה. הרב סולוביצ'יק הבהיר את שני הרעיונות בעובדות היסטוריות שונות ובמחשבות פילוסופיות. עוד יותר הדגיש הרב סולוביצ'יק, שהיהודי צריך תמיד לזכור שאחרי "שבירה" צריכה לבוא "יצירה". כלומר, שעל הרי האפר של החורבן צריכים להקים תיכף ומיד את הבנין העתידי החדש והנהדר. היהודים בהיסטוריית גלותם הארוכה, הניחו תמיד באותם אבני חורבן את היסוד לבנין החדש.

ואני נזכר במקום באגרת דרב שרירא גאון, בו אומר הגאון: כשהיהודים הוגלו מארץ ישראל בחורבן הראשון (גלות יכניה, החרש והמסגר), וביניהם היו גם נביאים, הם לקחו איתם לגלות מאבני בית המקדש החרב, ועם אבנים אלו הם בנו בית-כנסת בנהרדעא (שיצאו לה אחר כך מוניטין על הישיבה שהיתה בה, בה נוצר התלמוד הבבלי). ורבנו שרירא גאון אומר בהמשך, שנסע בית המקדש וישב כאן, והוות שכינה עמהון. פירוש, שבית המקדש עבר זמנית למקום אחר והשכינה היתה עמם. (ראה: אגרת דרבי שרירא גאון, חלק ג', פרק א').

ועכשיו נחזור לשני הרעיונות האחרים של הרב סולוביצ'יק:

מלבד מה שהאדם צריך לדעת ולזכור, שאחרי "שבירת הכלים", אחרי החורבן, צריך לבוא "בניין", העיר הרב סולוביצ'יק שהאדם צריך בעת-הבניה, בזמן השמחה, גם לזכור את "שבירת הכלים", ובזמנים הטובים הוא צריך גם לזכור את הזמנים הרעים שעברו עליו. כלומר, בזמני השמחה צריך האדם לזכור את זמני האבלות, כמו שבזמן

האבלות צריך האדם כבר לראות את השמחה העתידית (ביום שחרב בית המקדש נולד הגואל).

זהו יסוד ביהדות. את היסוד הזה ציין הרב סלוביצ'יק כ"מיזוג המידות".

והרב סלוביצ'יק המשיך לארוג את רעיונותיו הפילוסופיים: התורה בעצמה, ממשיך הרב סלוביצ'יק, מכילה ומלמדת לאדם את העיקרון הזה של "מיזוג המידות" המורכב מ"חסד" ו"דין". "חסד" – פירושו הטוב, ו"דין" – הוא העונש. אותה תורה המלמדת לאדם לעשות טוב, מלמדת גם, באותו הזמן, שעבור חטאים צריך החוטא להענש.

ואם הראבאייס הרפורמים מזמרים שהתורה היא כולה רק חסד ורחמים – קרא הרב סלוביצ'יק – זהו שקר! התורה מייצגת את שניהם: "חסד" ו"דין". אותה התורה שציוותה "ואהבת לרעך כמוך", גם ציוותה שעל "מסיח ומדיח" אסור לרחם. אותו השקר יהיה לומר שהתורה מייצגת רק "דין". התורה היא מיזוג של חסד ודין. ואם אחד מטיף רק חסד, אז עם חסד כזה הוא יבוא ל"אפיזמנט" (פשרנות וותרנות). ואז, – העיר הרב סלוביצ'יק בעוקצנות – שמבחינה זו מנהלים "בעלי החסד הגדולים" מה"סטייט דפרטמנט" מדיניות של "אפיזמנט" הגונה מאוד...

ו"מיזוג-המידות" הזה, צריך להוביל את היהודי גם ל"מיזוג הרגשות". העיקרון הזה מיוצג חזק מאוד גם בחג הלאומי הגדול של פסח, וגם ביום האבילות הגדול של תשעה באב.

כשיהודי יושב בליל פסח ליד שלחן הסדר, אומרת ההלכה, שעל הקערה לפניו צריכים להיות ביצה וזרוע. הזרוע מסמלת את ה"יד החזקה", בה קיבלו המצרים את המכות הגדולות. ומצד שני מסמלת הביצה, שהיא עגולה, את ה"גלגל החוזר בעולם", שהחיים הם עגולים: היום זה טוב, ומחר – רע, ושוב ההיפך. היהודי צריך לזכור, ביום השמח ביותר, שהחיים אינם סטאטיים, יציבים, אלא משתנים.

אותו הדבר מלמד אותנו גם הלוח היהודי לפי הכלל של א"ת ב"ש, שבאותו יום שחל יום הראשון של פסח חל תמיד תשעה באב. ה – א'

של א"ת זהו יום א' דפסח, והי' של א"ת הוא תשעה באב. בעיקרון של א"ת ב"ש, העיר הרב יוסף דוב, מונח כבר רמז שכאשר יהודי יושב בפסח לסדר, צריך באותו זמן לזכור גם את "שבירת הכלים", את חורבן בית המקדש בתשעה באב. ביום החגיגה הלאומית הגדולה, אסור ליהודי לשכוח גם את יום האבלות הלאומי.

אותו הדבר בתשעה באב: בבקר אין מניחים תפילין (סימן האבלות) ואין אומרים את "ברכת הכהנים" המזכירה את עבודת הכהנים בבית המקדש. אבל במנחה, קצת יותר מאוחר, כבר מניחים תפילין ואומרים "ברכת כהנים", המזכירים שמחה. (וכבר הורנו רז"ל שתשעה באב אקרי מועד, שנאמר 'קרא עלי מועד').

זאת עמדת היהדות. היהודים צריכים לזכור תמיד את שניהם: שמחה ואבלות, אושר וטרגדיה. ועוד, – הוסיף הרב סולוביצ'יק – , כדי שהאדם ישיג גדלות בחיים צריך קודם לעבור את הטרגדיה של "שבירת הכלים". אנשים מפורסמים בעולם השיגו את הגדלות רק אחרי שעברו את הטרגדיה שבחייהם. הטרגדיה שלהם בנתה אותם, ובראה אותם מחדש, ועשתה מהם סוג עליון של אנשים, הפכה אותם לאנשים בעלי רוח טהורה. ולאור הרעיון הזה הזכיר הרב סולוביצ'יק רשימה גדולה של יהודים מפורסמים, החל מאברהם אבינו עד לאנשים הגדולים ביותר בדורות המאוחרים.

אברהם אבינו נהיה גדול רק אחרי שעבר את הניסיון של עקדת יצחק.

יעקב אבינו התרומם רק לאחר שסבל את הטרגדיה של מכירת יוסף. משה רבנו נהיה לאדון הנביאים רק אחרי שה' אמר לו אחרי חטא העגל "לך רד", וחז"ל אומרים שנתנדה בבית-דין של מעלה.

רבי יוחנן בן זכאי נהיה לרבן של ישראל, רק אחרי החורבן. ורבי עקיבא נהיה לתנא הכ"כ מפורסם רק אחרי שעבר את הטרגדיה הגדולה של אבדן כ"ד אלף תלמידיו.

כן, אי אפשר להיות "רבי" אלא רק, אחרי שעוברים את התהליך של "שבירת הכלים", הטרגדיה של יסורים גופניים.

יהדות אמיתית, – מסיק הרב סולוביצ'יק – , יכולים להשיג רק אחר "שבירת-הכלים". ולכן פוסק הרמב"ם ורוב הראשונים, שקדושת ארץ ישראל השניה מזמן עזרא, היא הרבה יותר חזקה מאשר הקדושה הראשונה שמזמן יהושע, (– קדושה שניה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא), כי קדושת עזרא של הבית השני באה אחרי החורבן, [השוה מש"כ עוד מזה בביאור לפרשת דברים (שבסוף ספר זה), ובספר נפש הרב במאמרנו אודות א"י]. וגם בית הדין כשהיו מקדשים את החודש היו אומרים מקודש-מקודש, רק אחרי פגימת הלבנה...

בחיים החברתיים, כמו בחיים האישיים, וגם בחיים של עם ישראל בכלל, עובר כל אחד את תקופת "שבירת הכלים". אבל כדי לעבור תקופה קשה זו של טראגדיות ולצאת שלם, מזוכך ברוח, צריך האדם להתעלות עד כדי השגת מידת "תודעת החסד". וזהו הרעיון הרביעי אודותיו דיבר הרב סולוביצ'יק.

"תודעת החסד" – פירושו, שהבורא אינו חייב שום דבר לאדם, ואף אדם גדול ככל שיהיה, אין לו שיעבודים על הרבונו של עולם.

– למי הגיע להכנס לארץ ישראל יותר ממשה רבנו ? – הוא, שכל כך מסר את נפשו עבור היהודים, וסבל כל כך הרבה יסורים מהיהודים ועבורם, ובכל זאת, לא תבע משה מה' בתפילתו המפורסמת "ואתחנן", אלא רק התחנן, ביקש רחמים, שיתן לו הקב"ה במתנה את הכניסה לארץ ישראל. (תחנונים ידבר רש, – אומר המדרש – , זה משה רבנו, ועשיר יענה עזות, זה הקב"ה).

להכיר חסד זהו עיקרון גדול וחשוב ביהדות. וזהו בעצם רעיון היסוד של התפילות שהיהודי מתפלל שלש פעמים ביום. זאת הכרת החסד האלוקי. וחובת היהודי הוא להיות מכיר-טובה בלילה, כשהחיים עטופים בצל, בדיוק כמו שהוא צריך להיות מודה בבקר המזהיר (להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות).

תודעה זו של הכרת החסד, – הסיק הרב סולוביצ'יק – , תעזור לאדם לחיות את התקופה הקשה של "שבירת-הכלים", משך החיים של הטראגדיות. ורק אז יוכל האדם להגיע לדרגת-ה"יצירה", למדרגה

תרגום דרשות רבינו

שבה יוכל ליצור ערכים רוחניים גדולים. התופעות ההרסניות ו"התולדין דתוהו ובהו", יהפכו אז לברכה לכל האנושות. יהיה אז עולם שכולו טוב.

ב] היהדות פיתחה השקפה ראויה לתשומת־לב בעולם הרוח והמחשבה. בקבלה יש מונח הנקרא "דוכרא ונוקבא" (זכר ונקבה). דהיינו, שבעולם־הרוח, כמו בעולם החיים בכלל, ישנו משפיע ומושפע, כלומר נותן ומקבל. גם כשגאוניים ומלומדים הגדולים מלמדים תלמידים, לא תמיד התלמידים הם המקבלים, הנהנים, והגאוניים הם הנותנים. לא, זה לא כך. בכל המקרים התלמיד הוא באותו זמן הנותן, המשפיע, המעשיר את מחשבתו של המורה. כשתלמיד מחונן בישיבה, או סטודנט מוכשר באוניברסיטה, שואל משהו חשוב לרבו, הוא מפרה את מחשבתו של רבו ושל הפרופסור. ובכך התלמיד הוא ה"דוכרא", המשפיע, הנותן, והרבי הוא ה"נוקבא", הנהנה והמושפע. התלמיד הוא אז בבחינת המים המצמיחים את הפרחים.

זה גם מראה שהרבי צריך את התלמיד, כמו שהתלמיד צריך את הרבי.

גם לאלוקות – אמר הרב סולוביצ'יק – ישנם שני הכוחות הללו, שחכמי הקבלה כינו במונחים של "דוכרא ונוקבא". בחומש כתוב "ויברא אלוקים את האדם בצלמו, בצלם אלוקים ברא אותו, זכר ונקבה ברא אותם". דהיינו ש"צלם האלוקים", הדמות האלוקית לפי הקבלה, מייצגת בעצמה את הכוחות של הזכר והנקבה, של המשפיע והמושפע, הנותן והמקבל. ה', שברא את העולם ושהוא "הכל יכול", אמר הרב סולוביצ'יק, צריך בתחום מסויים להגיע לאדם וצריך להגיע ליהודי. אכן מדוע צריך הקב"ה לסיוע מבני אדם? על זאת נתן הרב סולוביצ'יק משל, ונמסור את זה בקיצור:

המדרש אומר: כשחרב בית המקדש בכה וילל ה' בעצמו על החורבן הגדול.

כשהיה ילד שאל הרב סולוביצ'יק את הרבי שלו למה צריך הקב"ה לבכות על חורבן בית המקדש? הלא הוא הכל יכול, אז שיבנהו שוב.

הרבי שלו תירץ לו אז, אבל לא הבין אותו כי היה צעיר למדי. אחר כך כשהתבגר מצא תשובה לשאלתו ב"קבלה": כשהשכינה אסורה באזיקים, לפי הקבלה, – אמר הרב סולוביצ'יק – , היא אינה יכולה להשתחרר לבד, היא צריכה להגיע ליהודים שיתירו לה את השרשראות. בלשון הקבלה היינו אומרים שאי־אפשר "אתערותא דלעילא" בלי "אתערותא דלתתא".

בברית שה' כרת עם היהודים הם שותפים שווים, ובהתגלות האלוקות צריך ה' להגיע לאדם. ה' בכה על חורבן בית המקדש ועל גלות השכינה, בכדי שכנסת ישראל, העם היהודי, יבוא ויגאל את השכינה משרשרותיה. לפי מונח הקבלה יצא שבתחום "גאולת השכינה" הוא ית' בעצם ה"נוקבא", המקבל, והיהודים הם ה"דוכרא", הנותנים. באמת זהו פרדוקסלי, – העיר הרב סולוביצ'יק – , אבל כך אומרת הקבלה, וגם בנגלה יש ראיות על-כך.

כשהשכינה עטופה בעבים, עננים כבדים ואפלים, אז צריכה לבוא ההארה מלמטה, מהעם היהודי, ולגלותה.

רעינו העיקרי היה שה"נצח" של העם היהודי מבוסס רק על "המשך". ההיסטוריה היהודית היא שלשלת אחת ארוכה, הנמשכת מבראשית ועד היום. אף-על-פי שהיהודים נהיו לעם אחרי יציאת מצרים, אבל ה"המשך" נמשך דרך האבות – אברהם, יצחק ויעקב לאחור עד לבראשית.

ההמשך, מבוסס בעיקר על ה"זכרון". רצון החיים והקיום של כנסת ישראל המסורתית עומדים על הזכרון, וכאן מונח ההבדל העמוק בין העולם הנכרי לבין העם היהודי. העולם רשם את ההיסטוריה התרבותית שלו על לוחות, אבנים, פסלים ופירמידות. אבל ההיסטוריה התרבותית היהודית מבוססת בעיקר על הזכרון.

העולם, שחתם את ההיסטוריה שלו בכתב, יש לו באותו זמן נטיה "לשכוח", כאשר התכונה העממית היהודית האמיתית היא לזכור. כדוגמה הביא הרב סולוביצ'יק את העובדה ההיסטורית, שאחרי שעמלק התנפל על עם ישראל בדרכו ממצרים וה' צווה לעם היהודי למחות בעתיד את זכר עמלק, כתוב בפסוק:

"ויאמר ה' למשה: כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים". אנו רואים כאן שבו בזמן שה' צווה לכתוב את זה בספר, ציווה ה' שיהיה בזכרון.

זכרון – זאת הסגולה העיקרית של העם היהודי בכל הדורות עד היום. ושידעו, קורא הרב סולוביצ'יק, שמה שזכינו למדינת ישראל זהו תודות ל"זכרון" של כנסת ישראל הנצחית.

לעולם המודרני יש חולשה בזכרון. הוא שוכח מהר. הנה כבר שכח העולם המודרני את מחנות הרכוז ותאי-הגז של "העם-העליון" הגרמני, ואת החורבן הגדול שגרמו לעולם.

הרב סולוביצ'יק גם הטיח אשמה ביהודי החדש, המודרני, שגם רוצה "לשכוח". הוא גם הזכיר בחריפות ש"הכנסת" העכשוית (של מדינת ישראל) איבדה מהר מאוד את הזכרון לגבי העמלק – הנאצי. כנסת ישראל המסורתית לא היתה שוכחת כה מהר, ולא תשכח. האינטרסים הנצחיים של "כנסת ישראל" הם יותר חשובים אפילו

מאשר הכנסת של עכשיו, ואין לעם זכות קיום אם מאבד את זכרונו ההיסטורי.

בין הרבה מרעיונותיו המבריקים, העיר הרב סולוביצ'יק, שזילזולו של הילד המודרני להוריו נובע גם מזה שהיהודי המודרני איבד את זכרונו. כי אם היה זוכר איך שהוריו לא ישנו בלילות, ואיך שליטפו בעדינות את ראשו באמצע הלילה, לראות אם אין לו, חס ושלום, חום, היתה לו הערכה יותר גבוהה לאבא ולאמא.

הרב סולוביצ'יק הוכיח מחז"ל ש"כיבוד אב ואם" מתחלק לשנים: החוב הפיזי של הילד לשמש את הוריו, והחוב המוסרי, אשר גידרו הוא לכבד את ההורים. בתורה זה מצויין במונחים של "כיבוד" ו"מורא". אם ישנם עוד ילדים הממלאים את חובתם **לשמש** את הוריהם, ישנם מעט מאוד **שמכבדים** את הוריהם. הסיבה לכך היא, כי היהודי המודרני הוא בעל זכרון חלש.

פרשת משפטים: חידוש הרב סולוביצ'יק על צו התורה להעניש "עין תחת עין".

בחרנו דווקא בחידוש הזה בכוונה מסויימת: העולם הלא-יהודי, בעיקר העולם האנטישמי, מראה באצבע על הצו הזה ואומר שמכאן רואים שהתורה היהודית היא תורה של חוקים עקובים מדם, מנקמה כבידה – בו בזמן שדתם שלהם היא דת של רחמים. לכן זה מעניין וחשוב לראות את ההארה העמוקה שהרב סולוביצ'יק מעיר על הצו הזה, וממילא גם על חומרת דינים אחרים.

בחומש כתוב "עין תחת עין". כלומר, אם אחד מעוור את עין חבירו, צריכים להעניש אותו בעיוור עינו. אבל החכמים מפרשים באופן אחר. הם אומרים שהכוונה היא שצריך רק לשלם ממון עבור העין, ומה שכתוב בחומש "עין תחת עין" – פירוש העין הראשונה ממון. ועל זה בא הרמב"ם ואומר שאע"פ שזהו פירוש חז"ל, בכל זאת הרעיון של "ממון תחת עין" נחשב כהלכה למשה מסיני. כלומר, שכבר מסיני בנתינת התורה ביארו שהכוונה היא "ממון תחת עין", ולא "עין תחת עין" ממש. ומי שאינו מאמין שכך קיבל משה הלכה זו מסיני, הוא נחשב לאפיקורס ולצדוקי. [עין מש"כ בפרשת "בהעלותך" על הפסוק

"כי אשה כושית לקח". והרב סולוביצ'יק בא ושואל כדלהלן: אם הפירוש של התורה היה באמת כסף, ולא כמו שכתוב בלשון התורה, אזי היתה צריכה התורה לכתוב מיד "כסף תחת עין". אבל כאן אנו באים לרעיון העמוק של הגאון רבי יוסף דוב, השופך אור על הפסוק הזה אשר הוא קשה לכאורה.

הרב סולוביצ'יק עושה זאת באופן פשוט לגמרי:

אם התורה היתה מעמידה לכתחילה "ממון תחת עין", ולא כמו שכתוב היום בלשון התורה, היה נראה כאילו התורה מזלזלת באברי האדם. האם העין זה דבר פעוט שניתן לזלזל בו? הלא היא המאור של האדם, היא הכתר בגוף-האדם, כל האושר של האדם הן עיניו. וכאן באה התורה ואומרת שהיא לא יותר משווה-כסף, יכולים לקנות אותה בכסף. נו, יגיד איזשהו איש עם מושגים של עולם תחתון: כדאי לי לשלם בכסף עבור עין של איש מסויים. ולכן העמידה התורה מתחילה את הלשון "עין תחת עין", להוכיח כי בעיקרון העונש האלוקי היה צריך להיות "עין תחת עין", כדי ללמד בזאת לאנושות כי אין מספיק כסף בעולם שיכול לפצות את הנחבל על עינו, כי את האושר ואת מאור-חיינו של הזולת אי אפשר לקנות בתחליף כסף. העונש האלוקי המקורי היה צריך להיות עם כל החומרה, שהמכה צריך לשלם בעינו, כדי שהעונש יהיה בהתאם לפשע.

אבל התורה לא נשארה עומדת בזאת, אלא יחד עם הדין המקורי מסיני ניתן פירוש עבור בית המשפט האנושי. והפירוש של "עין תחת עין" – הוא ממון תחת עין.

איך מבארים את הניסוח המסובך של הלכה זו? התשובה היא כזאת: האלוקות שהעמידה את העונש החמור עבור ניפוץ עין, לימדה אותנו באותו זמן שבית-המשפט האנושי איננו יכול להעביר כדבעי את מידת העונש. לאדם, שהוא בעצמו חוטא, אין יכולים למסור את חומר הדין. בית משפט אנושי יכול לטעות. ההלכה היהודית מסובכת מאוד בקביעת אשמת האדם, והנתונים בהם קרה איזה אסון, ולכן נאלצה התורה באותו זמן לשנות את החומרה האלוקית ולרכך את הדין. ולכן

במקרה הזה, כמו במקרים אחרים, להעניש אדם בשל השחתת אבר לזולת, השתמשו בפירוש של כסף בתורת עונש.

ונוסיף בזה דבר מה על דברי הרב סולוביצ'יק. התורה אומרת: עין תחת עין, יד תחת יד, רגל תחת רגל, שן תחת שן, פצע תחת פצע, וכו'. בנוסף לזה יש בתורה הרבה פעמים עונש מוות, – "מות יומת". אם התורה היתה מתכוונת מילולית, שהעונשים הללו יתקיימו כמו שכתובים, היה יוצא שבית־הדין היה צריך לערוף ראשים בלי הרף, ולשבור תדיר ידיים ורגלים. הרב סולוביצ'יק הזכיר את דברי הגמרא (מכות ז') שבית דין שיהרוג אדם פעם בשבעים שנה יחשב כ"בית־דין חובלנית". ורבי עקיבא ורבי טרפון אמרו שאם הם היו יושבים בסנהדרין לא היה מקבל אדם אף פעם עונש מוות. והוא אותו הרעיון. שמלכתחילה כתבה התורה בלשונה את העונש האלוקי החמור, כדי להראות את חומרת העבירה, אם זאת רציחה גמורה או רציחה חלקית או חטאים דומים. אבל כשהבית דין צריך להעניש למעשה על פי העונש האלוקי, אז לימדה התורה, ודבר זה מסיני הוא, שבית דין יעניש באופן של "המתקת־הדין", ומיתון העונש. ולכן פירשו חז"ל ש"עין תחת עין" – הכוונה לכסף. אמנם זהו רק שינוי הדין מחמת החולשה האנושית. אבל בעיקרון האלוקי, ראוי היה באמת שיוציאו למכה את עינו.

לאור הרעיון הזה, מובן היטב למה אמר רבי אליעזר שהמכה צריך לשלם כפי שווי העין שלו, ולא כפי שוויה של עין הנחבל. ומדוע? – התשובה היא: כי בעיקרון של העונש האלוקי הגיע למכה שיוציאו לו באמת את עינו, אבל התורה החליפה לו את העונש לתשלומי כסף, ולכן אומר רבי אליעזר שעונש הכסף צריך להיות "דמי־מזיק", כשווי עינו שלו – של המכה.